Виклики та проблеми розвитку вищої освіти України в умовах російсько-української війни (2014–2025)

Марина ДУБ,
доктор педагогічних наук, професор,
ректор Карпатського університету імені Августина Волошина

м. Ужгород,
10 вересня 2025 р.

Анонс

Стаття узагальнює вплив повномасштабної війни РФ проти України на систему вищої освіти у 2014–2025 рр.: безпекові ризики, пошкодження ЗВО, вимушену діджиталізацію, забезпечення якості в умовах воєнного стану, фінансування та міжнародну підтримку. Запропоновано практичні кроки для університетів і державної політики на період війни й відбудови. [1; 3; 5; 10].

Ключові слова: вища освіта; воєнний стан; якість освіти; академічна доброчесність; інтернаціоналізація; фінансування; діджиталізація; безпека в освіті.

Announcement

This paper reviews how Russia’s war has reshaped Ukrainian higher education (2014–2025): security and continuity, damage to HEIs, accelerated digital transition, wartime quality assurance, financing gaps, and international support. It offers actionable recommendations for wartime operation and recovery. [1; 3; 5; 10].

Keywords: higher education; martial law; quality assurance; academic integrity; internationalization; financing; digitalization; educational safety.

Вступ

Повномасштабна російсько-українська війна (2014 – 2025) створила безпрецедентні умови для функціонування українських університетів: руйнування інфраструктури, переміщення студентів і викладачів, постійні загрози безпеці, перебої енергопостачання та повітряні тривоги. Паралельно держава й партнери розгорнули програми підтримки й відновлення, що охоплюють безпеку, доступ і модернізацію.

Нормативно-правові засади та політика уряду

Базою для дій у сфері освіти залишаються закони України про освіту та спеціальні воєнні рішення МОН; середньострокові пріоритети оновлено у стратегійному документі «Education of Winners (до 2027)». Ці акти орієнтують ЗВО на забезпечення безперервності навчання, якості та академічної доброчесності під час воєнного стану.

Безпекові ризики, пошкодження та безперервність навчання

Згідно з оцінками (станом на лютий 2024 р.), пошкоджено або зруйновано щонайменше 89 закладів вищої освіти (понад 12% від усіх ЗВО). Це напряму впливає на спроможність університетів проводити очне навчання, зберігати лабораторні бази й гуртожитки. Паралельно 2024–2025 рр. відзначені зростанням атак на освіту у світі, що підсилює вимогу до захисту освітньої інфраструктури.

У відповідь університети масштабували змішані та дистанційні формати, впроваджують укриття, графіки під час повітряних тривог і резервні енергорішення; державні та донорські програми підтримують безпечні умови й доступ до навчання.

Доступ і рівність можливостей: внутрішнє переміщення та міграція

Мільйони громадян залишаються переміщеними; значна частина молоді навчається за кордоном або в інших регіонах. Дані ЮНЕСКО й Світового банку відображають масштаб вимушеної міграції та переривання освітніх траєкторій, що потребує гнучких механізмів визнання результатів навчання, академічної мобільності та «мостових» програм реінтеграції студентів в українські ЗВО.

Забезпечення якості та академічна доброчесність у воєнний час

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) відновило та адаптувало процедури зовнішнього забезпечення якості ще у перші місяці війни; у 2024 р. закріплено підходи до воєнної акредитації та посилено фокус на академічній доброчесності й внутрішніх системах якості в ЗВО. Це підтримує довіру до дипломів і сумісність з Європейським простором вищої освіти.

Фінансування, управління й економіка відновлення

Загальний дефіцит фінансування освіти зріс на тлі воєнних видатків і падіння доходів сектору. Оцінки реконструкційних потреб країни (2025) засвідчують значний ресурсний розрив, що охоплює також освітню інфраструктуру; без адресних інвестицій ризикує поглибитися диференціація між університетами за якістю та доступністю.

Цифрова трансформація та інтернаціоналізація

Вимушений перехід у дистанційні формати прискорив цифровізацію: масштабування LMS, хмарних сервісів, електронних ресурсів, онлайн-іспитів і верифікації. Паралельно зростає роль міжнародних програм підтримки (Erasmus+, інституційні партнерства, донорські проєкти), що націлені на безпеку, інклюзію та модернізацію змісту. Програма Світового банку LEARN та супутні інструменти МОН — приклади такої підтримки та операційних настанов.

Людський капітал: кадровий склад, мобільність і «відтік мізків»

Переміщення викладачів, мобілізаційні та сімейні обставини, а також релокація наукових груп впливають на кадрову стабільність ЗВО. Відтак необхідна нова політика щодо збереження персоналу: гнучкі навантаження, змішані ставки, підтримка досліджень, спільні українсько-міжнародні лабораторії та повернення молодих учених через грантові механізми після стабілізації.

Етичні виклики та академічна доброчесність

Масова діджиталізація супроводжується ризиками: шахрайство під час онлайн-оцінювання, неправомірне використання ШІ-інструментів, тиск на наукову комунікацію. Рекомендації НАЗЯВО щодо доброчесності, прозорих політик оцінювання та моніторингу якості мають бути інтегровані в локальні акти університетів (кодекси, положення, процедури реагування).

Результати для регіональних університетів

Для регіональних ЗВО (зокрема Закарпаття) актуальними є: інтеграція ВПО-студентів, співпраця з місцевими громадами щодо укриттів та логістики, створення кластерів з бізнесом і органами влади для швидкого працевлаштування випускників, розвиток коротких програм і мікрокваліфікацій для дорослих. Такі підходи корелюють із державними пріоритетами до 2027 року.

Висновки

Українська вища освіта виявила високу стійкість, але потребує системної підтримки за трьома осями:

1. Безпека й безперервність (укриття, енергонезалежність, резервні формати);
2. Якість і довіра (воєнні процедури акредитації, доброчесність, визнання результатів навчання, прозорі ІТ-інструменти оцінювання);
3. Інвестиції та міжнародні партнерства (цільові капітальні видатки, лабораторії подвійного призначення — навчання/R&D (research and development — дослідження і розробки);
4. Впровадження спільних навчальних програм з університетами ЄС, повернення науковців.

Відповідно реалізація цих кроків забезпечить керовану модернізацію сектору вищої освіти під час війни й у фазі відбудови.

Список використаних джерел

1. UNESCO. UNESCO warns on dramatic increase in attacks against schools in 2024. 9 вересня 2025 р.
   URL: https://www.unesco.org/en/articles/unesco-warns-dramatic-increase-attacks-against-schools-2024 (дата доступу: 10.09.2025).

2. United Nations. International Day to Protect Education from Attack (overview, 2024–2025).
   URL: https://www.un.org/en/observances/protect-education-day
   (дата доступу: 10.09.2025).

3. World Bank. Learning and School Reforms Continue in Ukraine Despite War Challenges. 25 березня 2025 р.

URL: https://www.worldbank.org/en/news/feature/2025/03/25/learning-and-school-reforms-continue-in-ukraine-despite-war-challenges (дата доступу: 10.09.2025).

4. Ministry of Education and Science of Ukraine (MoES). Education of Winners. Strategic Priorities to 2027 (ENG PDF).
URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/docs%20osvita/zagalna%20serednia/Strategy.MON%202027.12.03_compressed.ENG.pdf (дата доступу: 10.09.2025).

5. National Agency for Higher Education Quality Assurance (NAQA). Annual Report of NAQA for Quality Assurance in Higher Education for 2024. Київ, 2025 р.
URL: https://en.naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2025/05/ANNUAL-REPORT-OF-THE-NATIONAL-AGENCY-FOR-HIGHER-EDUCATION-QUALITY-ASSURANCE-IN-FOR-2024.pdf (дата доступу: 10.09.2025).

6. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (НАЯВО). Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2022 рік (укр.). Київ, 2023.
URL: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/РІЧНИЙ-ЗВІТ-ЗА-2022-РІК.pdf (дата доступу: 10.09.2025).

7. NAQA. Self-Assessment Report 2025 (воєнні процедури тимчасової акредитації).
URL: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2025/08/SAR-2025.pdf (дата доступу: 10.09.2025).

8. World Bank. Ukraine: Education – Impact of the War (Sectoral Brief, May 2022).
URL: https://documents1.worldbank.org/curated/en/099945306202211104/pdf/P1775870809f1d04d0844c0e7042abf0eb5.pdf (дата доступу: 10.09.2025).

9. UNESCO. Education for Ukrainian refugee learners in European host countries (rolling brief, 2022–2025).
URL: https://www.unesco.org/en/ukraine-war/education (дата доступу: 10.09.2025).

10. World Bank. Ukraine Improving Higher Education for Results (IHER) – Project paper update (February 2024). As of February 2024, 89 higher education institutions (over 12 % of all HEIs in Ukraine) have been damaged or destroyed.
URL: https://documents1.worldbank.org/curated/en/099062724165013005/pdf/P171050 1bf957f026196be1bf1f48d34338.pdf (дата доступу: 10.09.2025).

11. Reuters. Ukraine needs $524 billion to recover after three years of war, says World Bank/UN/EU. 25 лютого 2025 р.
URL: https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-needs-524-billion-recover-rebuild-after-three-years-war-world-bank-says-2025-02-25/ (дата доступу: 10.09.2025).

12. MoES. LEARN Operation – Operational Manual. October 2024.
URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/mizhnarodna/2025/svitovyy-bank-2025/rizne/07-02-2025/pom-learn-07-02-2025-eng.pdf (дата доступу: 10.09.2025).